

Dr. Sacide ÇOBANOĞLU

Türkiyə Cümhuriyyəti

Emekli Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, yazar ve akademisyen

Email: sacidecobanoglu01@gmail.com

ORCID 0000 0002 5204 4270

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.2.35>

HALKBİLİMSEL METAETİK KURAM İLE DEDE KORKUT KİTABI'NDA OZANLIK GELENEĞİNİN HALK FELSEFESİ

Açar sözlər: Dədə Qorqud, meta-etika, nəzəriyyə, ozan, qopuz

XÜLASƏ

FOLKLORDA META-ETİK NƏZƏRİYYƏ İLƏ “DƏDƏ QORQUD KİTABI”NDA OZAN ƏNƏNƏSİNİN XALQ FƏLSƏFƏSİ

Dədə Qorqud hekayələri Türk dünyasının ən mühüm ortaq dəyərlərindən biridir. İslamdan əvvəlki türk mədəni həyatının bir çox elementlərini özündə əks etdirən “Dədə Qorqud Kitabı”nda ən mühüm ənənələrdən biri də ozanlıq ənənəsidir. İslamdan əvvəlki türk mədəniyyətində yaşadıkları coğrafi bölgələrə görə dəyişən qam, baxış, oyun adlarını götürən ozanlar, ozan olmaqla yanaşı, ruhanilik, cadugərlik, loğmanlıq kimi işlərə də yiyələnmişlər. Anadoluya keçdikdən sonra yerini aşıklara buraxan ozanlıq sənəti uzun tarixi proses boyunca xalqın duyğu və düşüncələrini dilə gətirən çevik fikir liderləri kimi üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirmişlər. Orta Asiyadan bəri mövcud olan adət-ənənələrimizin, mərasimlərimizin nəsil-dən-nəslə ötürülməsini təmin edən ozanlar; onlar adət-ənənə kontekstində xalq ideyalarının daşıyıcılığını öz üzərinə götürmüş, türk xalq fəlsəfəsinin yeni nəsilərlə tərəfindən mənimsənilməsinə və davamlılığına böyük töhfələr vermişlər.

Araşdırmamızın mövzusu; Folklorda meta-etik nəzəriyyəsi ilə Dədə Qorqud Kitabında ozanlıq ənənəsi çərçivəsində ozana və qopuza hörmətin etik hərəkətlərinin folklor əsaslandırması və meta-etik təhlili; folklorda etik fəaliyyət/meta-etik mənada əxlaqi faktların üzə çıxarılması; məqsəd etik hərəkətləri strukturlaşdıran xalq ideyalarının/təkliflərinin ifadə etdiyi etik dəyəri təhlil etmək və etik dəyərin türk xalq fəlsəfəsindəki yerini üzə çıxarmaqdır.

Araşdırmamızın məqsədi; Xalqların adət-ənənələrini, mərasimlərini o xalq tanımaq məqsədi daşıyan folklor ilə etik faktları/hadisələri fəlsəfi yöndən araşdıraraq etikaya dair meta-düşüncəni ortaya çıxarmağı hədəfləmişdir. Ayrıca, meta-etik sahələrdə, disiplinlərarası bir araşdırma ilə aşkar etdiyimiz folklor meta-etik nəzəriyyəsinin təhlil üsulu folklorla əsaslandırılması və meta-etik təhlil metodu ilə ozan ənənəsinə və qopuza hörmət etməyin müsbət etik dəyərini təhlil edərək metodun tətbiqi nöqtəsində nümunəvi bir araşdırma aparmaqdır.

SUMMARY

METAETHIC THEORY OF FOLKLORE WITH THE FOLK PHILOSOPHY OF THE TRADITION OF POETRY IN THE BOOK OF DEDE KORKUT

Dede Korkut Stories are one of the most important common values of the Turkish World. One of the most important traditions in the Book of Dede Korkut, which contains many elements of pre-Islamic Turkish cultural life, is the tradition of being a poet. In the pre-Islamic Turkish

culture, the bards, who changed according to the geographical regions where they lived, took the names of kam, baksı, and plays, as well as being a poet, they also took on jobs such as clergy, sorcery and medicine. The poets, who left their place to the minstrels after the transition to Anatolia, duly fulfilled their duties as agile opinion leaders who expressed the feelings and thoughts of the people throughout the long historical process. Bards, who ensure the transmission of our traditions, customs, traditions and customs, which have existed since Central Asia, from generation to generation; They have undertaken the carrier of folk ideas in the context of traditions and contributed to the adoption and continuity of Turkish folk philosophy by new generations.

The subject of our study; In the Folkloric Metaetic Theory and the Book of Dede Korkut, the folkloric justification and metaethical analysis of the ethical actions of respecting the poet and the kopuz within the framework of the poet tradition; ethical action in folklore/revealing moral facts in metaethical sense; The aim is to analyze the ethical value expressed by folk ideas/propositions that structure ethical actions and to reveal the place of ethical value in Turkish folk philosophy.

The aim of our study; The analysis method of Folklore Metaetic Theory, which we have put forward with an interdisciplinary study, in the fields of folklore, which aims to recognize the society by examining the traditions, customs, customs, and traditions of societies, and metaethics, which aims to reveal a meta-thinking on ethics by examining ethical facts/events philosophically. Respecting the Bard Tradition and Kopuz with the Analysis Method is to make an exemplary study at the point of application of the method by analyzing the Positive Ethical Value.

Keywords: Dede Korkut, Metaethics, Theory, Poet, Kopuz.

РЕЗЮМЕ

ФОЛЬКЛОГИЧЕСКАЯ МЕТАЭТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ С НАРОДНОЙ ФИЛОСОФИЕЙ ТРАДИЦИИ ПОЭЗИИ В КНИГЕ ДЕДЕ КОРКУТА

История Деде Коркута — одна из важнейших общих ценностей тюркского мира. Одной из самых важных традиций в Книге Деде Коркута, которая содержит множество элементов доисламской турецкой культурной жизни, является традиция быть поэтом. В доисламской турецкой культуре барды, которые менялись в зависимости от географических регионов, где они жили, брали имена кам, баксы и пьесы, а также были поэтами, они также занимали такие должности, как духовенство, колдовство и медицина. Поэты, уступившие свое место менестрелям после перехода в Анатолию, должным образом выполняли свои обязанности подвижных лидеров общественного мнения, выражавших чувства и мысли народа на протяжении длительного исторического процесса. Барды, обеспечивающие передачу наших традиций, обычаев, традиций и обычаев, существующих со времен Средней Азии, из поколения в поколение; Они взяли на себя носитель народных идей в контексте традиций и внесли большой вклад в принятие и преемственность турецкой народной философии новыми поколениями.

Предмет нашего исследования; В «Фольклорной метаэтической теории» и «Книге Деде Коркута» фольклорное обоснование и метаэтический анализ этических действий почитания поэта и копуза в рамках поэтической традиции; этическое действие в фольклоре/выявление моральных фактов в метаэтическом смысле; Цель состоит в том, чтобы проанализировать этическую ценность, выраженную народными идеями/положениями, которые структурируют этические действия, и выявить место этической ценности в турецкой народной философии.

Цель нашего исследования; Метод анализа метаэтической теории фольклора, который мы выдвинули с междисциплинарным исследованием в области фольклора, целью ко-

того является признание общества путем изучения традиций, обычаев, обычаев и традиций обществ, и метаэтика, цель которой раскрыть мета-мышление об этике, исследуя этические факты/события с философской точки зрения. Уважение Бардовской Традиции и Копуза с помощью Метода Анализа означает проведение образцового исследования в точке применения метода путем анализа Положительной Этической Ценности.

Ключевые слова: Деде Коркут, Метаэтика, Теория, Поэт, Копуз.

Giriş. Bütün toplumların varlık ve birlik amaçları vardır. Toplumlar bu amaçlar doğrultusunda şekillenirler. Bu anlamda etik; toplumun ortak amaçları doğrultusunda ortaya koyduğu inanışlar ve bu inanışlara bağlı olarak husule getirilen davranışlar ve eylemlerdir. Metaetik, etiği felsefi yönden ele alır ve bir ahlak yargısının temellendirilebilir olup olmadığını inceler. Ahlak felsefesine *etik*, etik felsefesine de *metaetik* adı verilmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda Türk halk felsefesini ifade eden etik değerlere yer verilmiştir. Bu etik değerlerden biri de ozanlık geleneği ve kopuza saygı göstermek etik eylemidir. Etik ve metaetik konuları halkbiliminin araştırma alanlarından biridir. Uzun yıllar metin merkezli çalışmaların yapılması, bağlam merkezli çalışmalara geçilmesinin gecikmesi bu alanların ihmal edilmesine yol açmıştır. Halkbilimi, etik ve metaetik alanlarında disiplinlerarası çalışmalar yaparak Türk halk felsefesinin derinlemesine tetkik etmek amacıyla Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı ortaya koymuş bulunmaktayız. Çalışmamızda etik değerimiz, Halkbilimsel Metaetik Kuram çerçevesinde incelenecektir. Bu anlamda Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı tanıyalım.

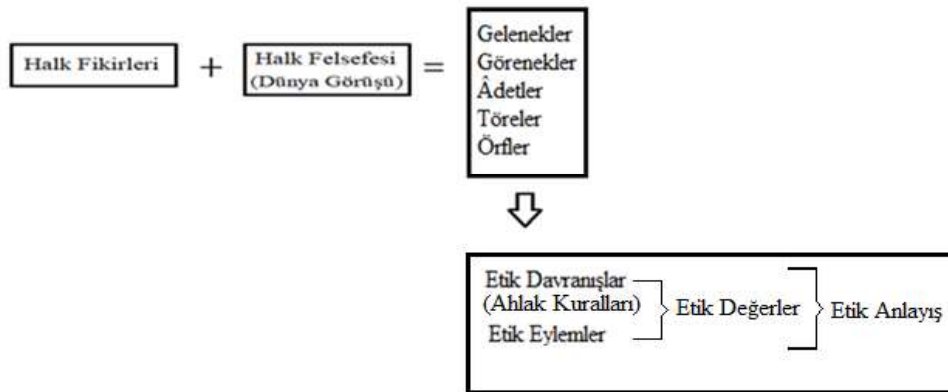
1. Halkbilimsel Metaetik Kuram

Halkbilimi, incelediği toplumsal olguları *halk fikirleri* ve bunlara bağlı olarak oluşan *halk felsefesi* (*dünya görüşü*) ile temellendirir, gerekçelendirir. Özkul Çobanoğlu, Alan Dundes (1972: 95)'ten yaptığı aktarmada geleneksel *halk felsefesinin* (*dünya görüşü*) temelinde çekirdek/yapı birimleri olarak halk fikirlerinin bulunduğunu ifade etmekte ve halk felsefesini (*dünya görüşü*) şöyle tanımlamaktadır; Bir toplumun folklorunun bütün unsurlarını, bütün yönleriyle içine alacak şekilde kültürüyle birlikte örtüştürüp veya çatışma noktalarını yumuşatıp azaltarak anlamlı bir hale getiren ve sosyo-kültürel bir düzen sistematigi içinde çalıştıran kendi mantığı içinde tutarlı zihinsel ve metafizik sistematige *halk felsefesi* (*folk philosophy*) adı verilir (Çobanoğlu, 2000a: 12-14).

Özkul Çobanoğlu'nun bu tanımından yola çıkarak; dışımızdaki dünyanın oluşumuna ve bir sistem dahilinde işleyişine dair geleneksel kabulleri *dünya görüşü* (*worldview*) olarak adlandırabiliriz. Alan Dundes halk felsefesini oluşturan çekirdek birimleri işaret etmekte yanı sıra Claude Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce* (1994) adlı çalışmasında halk felsefesini *yap-takçılık* olarak adlandırmakta, kalıplaşmış halk fikirlerinin bir araya getirilerek *yap-takçılık*ın nasıl oluşturulduğunu

anlatmaktadır. Alan Dundes'in işaret ettiği çekirdek birimler, bir araya gelerek kalıp ifadelerle dönüşmekte ve bu ifadelerin bir araya gelmesiyle de geleneksel düşünce doğrultusunda daha büyük metinlerin, söylemlerin ve onlara bağlı işe koşulacak eylemlerin alt yapısı oluşmaktadır. Halk felsefesi bir topluluğun geleneksel kabullerini, varsayımlarını ifade eder. Halk fikirleri, çekirdek birimlerdir, sözlü nakil yoluyla gelen kalıplaşmalardır ve bireylerin dünya görüşlerini oluştururlar. Halkbilimi, toplumsal olguları; *halk fikirleriyle* temellendirir (Çobanoğlu, 2022a: 352).

Ahlakın felsefesinin yapılmasına etik; etiğin felsefesinin yapılmasına metaetik adı verilmektedir (Cevizci: 2002). 20. yüzyılın başında normatif etiğe tepki olarak ortaya çıkan metaetiğin araştırdığı iki soru vardır: *Bir ahlâk yargısı nedir?*, *Bir ahlak yargısını mantıksal olarak temellendirilebilir mi?* (Tepe, 2011: 42). İşte bu soruların cevapları halkbiliminde, halk felsefesinin (dünya görüşü) oluşumunda bağlam görevi üstlenen sosyal normlarda verilmektedir. Metaetikte temellendirme demek bir gerekçelendirme, bir sebebe bağlama demektir. Metaetik bir etik yargıyı önermelerle temellendirir, halkbilimi ise halk fikirleriyle temellendirir. İki disiplin bu anlamda ortaklık gösterirler. Bir toplumda sosyal normlardan bağımsız olarak bir etik anlayışın ortaya çıkması mümkün değildir. Halk fikirleri ve halk felsefesi; sosyal normların bağlamını, sosyal normlar da toplumsal etik anlayışın bağlamını oluşturmaktadır (Çobanoğlu, 2022b: 36). Birbirine bağlı uzun soluklu bir süreci şema halinde gösterelim.

Halkbilimsel Metaetik Kuram; ahlaksal yaşamı, gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örflerle yani sosyal normlarla temellendirmeye dayalı bir kuramdır. Halkbilimi ve etik alanlarının araştırma alanları içinde ortaklık gösteren bir diğer nokta da toplumsal olgular durumundaki sosyal normlardır. Sosyal normlar ortaya çıkmak için bir bağlama (*context*) ihtiyaç duyarlar, bu bağlam (*context*)

halk fikirleri ve halk fikirlerinin birleşmesiyle meydana gelen halk felsefesidir. Bu noktada *Halkbilimsel Metaetik Kuram*; ahlâksal yaşamı, sosyal normları esas alarak temellendirir. Olgu kümeleri arasında ilişki kurar. Bu olgulara dair davranışların nedenini açıklar. Ve tüm bunlardan hareketle kapsamlı bir önerme olarak *ahlâksal yaşam; sosyal normları esas alarak temellendirilebilir* önermesini ortaya koyar (Çobanoğlu, 2022c: 198).

2. Ozanlık geleneğine ve kopuza saygı göstermek olumlu etik değerinin çözülmesi

Ozanlık geleneğine ve kopuza saygı göstermek olumlu etik değerinin çözümleme tablosu

1. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Dirse Han'ın oğlunun büyüdüğünü ve zamanın geçtiğini anlatmak için atasözlerinin kullanılması, ozanlık geleneğine telmihte bulunularak estetiğe önem verilmesi.

Bağlam: “At ayağı külük ozan dili çevük olur. Eyegülü ulalur kapurgalu böyür” (Ergin, 1986: 14).

“At ayağı külük ozan dili çevük olur” (Ergin, 1986: 19).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

1. Kolça kopuzla ilden ile bigden bige ozan gezer.
2. Er cömerdin, er nakesin ozan bilür.
3. İleyünüzde çalup aydan ozan olsun.
4. Ozan Oğuzların sesidir.
5. Ozan dili keskindir.

2. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Dirse Han'ın tanıyamadığı oğlu Boğaç Han'a, kopuz çalarak seslenmesi.

Bağlam: “Elini şişdiler, kolca kopuzın eline virdiler” (Ergin, 1986: 20).

Etik Eylemin Halkbilimsel Anlamda Halk Fikirleri/Metaetikselsel Anlamda Önergeleri:

Kopuz; Oğuz Türklerinin derdini, neşesini, farklı ruh hallerini dile getirmek için kullandıkları, kutsiyet taşıyan çok önemli bir çalgıdır.

3. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Kazan

Bey'in anasını kâfirlerden dilerken, anlatımda akıcılık sağlanması için atasözlerinin kullanılıp, ozanlık geleneğine telmihte bulunularak, estetiğe önem verilmesi.

Bağlam: “At ayağı külük ozan dili çevük olur” (Ergin, 1986: 30).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

Ozan kimseden korkmadan her zaman doğruyu dile getirir.

4. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Bamsı Beyrek'in, kopuz çalarak bezirgânlarla haberleşmesi.

Bağlam: “Beyregi dahı getürüp kopuz çaldururlar idi. Beyrek yüce çartakdan bakdı bazirganları gördi. Bunları gördüğünde haberleşdi” (Ergin, 1986: 42).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

1. Kopuz çalma Oğuzlarda bir gelenektir.
2. Oğuzlar hüznlerini sevinçlerini kopuz çalarak dile getirirler.

5. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Bamsı Beyrek'in, ata verilen değeri gösterir eylemlerden biri olarak yolda karşılaştığı ozanın kopuzu ile atını, bedelini ödeyerek, geri alınmak üzere değiş tokuş yapması.

Bağlam: “Beyrek aydur: Mere ozan kopuzun mana virgil atumı sana vireyim, sakla gelem bahasın getürem alam didi” (Ergin, 1986: 45).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

1. Kopuzun taşıdığı kutsiyet ile atın bozkır yaşantısındaki önemi tartışılmaz gerçekliklerdir.
2. Kopuz da at da feda edilemez kıymetlerdir.
3. Kopuz da at da kullanılacakları yerdeki önem derecelerine göre değiş tokuş yapılabilirler fakat feda edilemezler.

6. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Kız kardeşlerin, yasta olan evlerine ozan gelmediğini söyleyerek ozanlık geleneğinin önemini vurgulamaları, obalar arasında dolaşan ozanlara gönderme yapmaları.

Bağlam: “Çalma ozan ayıtma ozan/Ağam Beyrek gideli bize ozan geldüğü yok”

(Ergin, 1986: 48).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksəl anlamda önermeleri:

1. Ozanlar obadan obaya, ilden ile gezerek kopuzlarını çalar koşmalarını söylerler.
2. Ozanlar toplumun fertlerine, toplumsal yaşamın bir parçası olduklarını ve bu toplumla kimlik bulduklarını ifade eden anlatılar söylerler.
3. Ozanlar toplum fertlerinin aidiyyət duygusunu pekiştirirler.
4. Sadəcə yas tutulan evlərə ozan gəlməz.

7. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksəl anlamda moral olgu: Ozanlık gələneğine və kopuza saygı göstərmək.

Bağlam: “At ayağı külük ozan dili çevük olur” (Ergin, 1986: 76).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksəl anlamda önermeleri:

1. Ozanlar, gələnek daşıyıcılarıdır.
2. Ozanlar, Türk kültürünü və gələneğinin daşıyıcısı olaraq nəsillərin yetişməsinə katkıda bulunurlar.

8. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksəl anlamda moral olgu: Kanturalı'nın kırk yığidinin ozanlık gələneğinin davamlılığının göstərgəsi olaraq kolça kopuz çalması.

Bağlam: “Hey kırk işüm kırk yoldaşım niyə ağlarsız, kolca kopuzum getürün öğün meni didi” (Ergin, 1986: 79).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksəl anlamda önermeleri:

Kopuz çalıp mevcut durum dila getirilərkə ozanlık gələneğinin davamlılığı sağlanıır.

9. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksəl anlamda moral olgu: Kantuları gerdeğe girdiğinde ozanlık gələneği bağlamında ozanın gelip yəltəmə çalması.

Bağlam: “Kan Turalıyile kızı getürüp gerdeğe koydılar. Ozan gəldi yəltəmə çaldı” (Ergin, 1986: 83).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetiksəl anlamda önermeleri:

1. Bütün toplumsal faaliyetler içinde ozanlar vardır.
2. Oğuzların toy, şölen, düğün, kutlama, yas gibi topluca gerçekleştirdikleri etkinliklerde ozanlık makâmının yeri sarsılmaz.

10. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Uşun Koca Oğlu Egrek'in; tanımadığı kardeşi Uşun Koca Oğlu Segrek'e, ozanlık geleneğinin göstergesi olarak kopuz çalarak seslenmesi.

Bağlam: “Ne yiğitsin kalın Oğuz ilinden gelen yigit/Yaradan hakkıyıçün turı gelgil/Dört yanını kafir bağladı bellü bilgil didi” (Ergin, 1986: 113-114).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

1. Belinde kopuzu olan yiğit, ozanlık geleneğinden haberdardır.
2. Belinde kopuz olan yiğidin kim olduğunu öğrenmek gerekir.

11. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Uşun Koca Oğlu Segrek'in; tanımadığı kardeşi Uşun Koca Oğlu Egrek'i, elindeki Dede Korkut kopuzuna hürmet ederek kılıçlamaması.

Bağlam: “Gördi kim elinde kopuz var, aydur: Mere kâfir Dedem Korkut kopuzu hörmetine çalmadum didi, eger elünde kopuz olmasayidi ağam başıyıçün seni iki para kıluridüm didi” (Ergin, 1986: 114).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

1. Kopuz, Dede Korkut'undur.
2. Kopuz, saygı ve kutsiyet atfedilen bir müzik aletidir.
2. Kopuzun hatırına can bağışlanır.

12. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Ozanlık geleneği bağlamında Kazan'ın, kopuzunu isteyip tekürün isteklerine kopuzunu çalarak cevap vermesi.

Bağlam: “Aydur: Mere kâfirler kopuzum getürün, sizi ögeyin didi. Vardılar kopuzı getürdiler” (Ergin, 1986: 117).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

Oğuzlar için kutsiyet taşıyan Dede Korkut kopuzu ile derdini anlatmak evladır.

13. Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Ozanlığın önemi ve kopuzun kutsiyetinin vurgulanması.

Bağlam: “Kölça kópuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nakesin ozan bilür. İleyünüzde çalup aydan ozan olsun” (Ergin, 1986: 10).

Etik eylemin halkbilimsel anlamda halk fikirleri/metaetikselsel anlamda önermeleri:

Kopuza ve onu çalan ozanlara saygı duyulur.

(Çobanoğlu, 2021: 1490-1491)

3. Ozanlık geleneği ve kopuza saygı göstermek olumlu etik değerinin halkbilimsel temellendirmesi

Bireylerin diğer bireyleri, toplumu ya da kurumları yanıltmak amacıyla doğru olmayan herhangi bir ifadeyi beyan etmelerine *yalan* adı verilmektedir. Diğer bir söyleyişle yalan; doğru olmadığı bilinmesine rağmen bilerek ve isteyerek üçüncü şahıslar tarafından doğru olarak algılanması amaçlanan söylemlerdir. Bu ifadelerin eyleme dökülerek gerçekleştirilmesi durumunda eylenen eylem, yalan söylemek olumsuz etik değerini ifade etmektedir. Bu noktada aklımıza bir soru takılmaktadır. Güncel hayatta gerçek olmayan bir olayı gerçekmiş gibi anlatmak yalan söylemek olarak ifade edilmektedir; peki, bu olayı hikâye ederek diğer bireylere, topluma, kurumlara anlatmak ya da yazıya dökerek dile getirmek de yalan söylemek olarak kabul edilmeli midir yoksa edilmemeli midir? Bu soru, insanlık tarihinin gelişim süreçlerinde devamlılığını sürdürmüş kadim bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde, ozanların yaratıcılıklarıyla süsleyerek ortaya koydukları anlatıların yalan söylemek olumsuz etik değerine karşılık gelip gelmediği sorulmuştur. Diğer bir söyleyişle ozanların yalancı olarak kabul edilip edilmeyeceği, yaratımlarını anlatarak Tanrı'nın yasakladığı yalan söylemek olumsuz eylemini eyleyip eylemedikleri dolayısıyla ozanın ve onu dinleyenlerin günaha girip girmedikleri konusunda birçok tartışma yapılmıştır. Filozoflar konuya dair birbirinden farklı fikirler bildirmişlerdir.

Keyes; dilin asıl yaratıcılığının başkalarını aldatmak istediğimiz zaman ortaya çıktığını söylemekte ve tıpkı filozof Karl Popper'in dile getirdiği şekliyle dilin insanileşme anının, insanın yaptığı bir hatayı karşısındaki kişilere mazur göstermek için bir hikâye, bir mit uydurmasıyla başladığını söylemektedir. Bu başlangıç yani yalan söyleme ihtiyacı, daha fazla sözcük gerektirmiş ve insanın bilişsel güçlerini genişletmiştir. Yalan uydurup daha sonra bunlara çevresindeki bireyleri inandırmak türümüz; *Homo Sapiens* türünün beyininin yeni sinapslar geliştirmesini sağlamıştır. Hayal üretmek, üretilenleri gerçekmiş gibi rol yaparak anlatmak ve

insanları söylediklerine inandırmak homo sapiens türünün diğer türlerden daha üstün bir varlık olmasına katkıda bulunmuştur çünkü beyin bu yolla çok daha fazla gelişmiştir. Böylece insan zamanla olanlar kadar olmayanları da söyleme becerisine sahip olduğunu anlamıştır fakat burada, söylenecek yalanları bir düzen halinde, bir kurgu halinde söylemek gereği ortaya çıkmıştır. Yalan ne zaman söylenir, ne zaman söylenmez? problemini tartışmaya açmıştır (2017: 32-33). Yalan söylemek olumsuz etik değeri, bütün dinlerde günahtır, felsefede ise erdemsizliktir. Neyi yalan olarak kabul edebiliriz, erdemsiz olan, günah olan nedir ve bunların sınırları var mıdır? gibi sorularının cevapları bütün toplumlarda hemen hemen aynı şekilde algılanmış, cevaplanmış ve genel geçer, *sabit etik değerler* adını verdiğimiz yalan söylememek, dürüst olmak, erdem sahibi olmak, onurlu olmak gibi etik değerlerle karşılık bulmuştur.

Yalan söylemek olumsuz etik değerinin algılanmasında, toplumdan topluma farklılık gösteren tek etik olgu *ozanlık geleneği* etik olgusudur. Filozoflar bu konuda birbirinden farklı fikirler üretmişlerdir. Bir kısım filozof ozanlığı, yalan üretmek ve yalan söylemek olarak değerlendirmiş, bir kısım filozof ise bu görüşe karşı çıkmıştır. Platon *Devlet* adlı eserinde Sokrates'le diyaloglarında konuya şöyle yer vermektedir:

“İlyadea'nın başlangıcını bilirsin. Şair orada; Khryses'in, Agamemnon'un kızını serbest bırakması için yalvardığını, Ağamemnon'un kızdığını, istediğini elde edemeyen Khryses'in Akhalılara beddua ettiğini anlatır değil mi?” (392e).

“Evet.” (393a).

“Şunu da bilirsin öyleyse: “Akhalılara en çok da önderleri Atreus oğullarına yalvarıyordu” sözlerine kadar olan parçayı, şair kendi ağzından anlatır. Bir başkasının konuştuğu sanısını uyandırmak istemez bizde. Ama sonrası için, kendi Khryses'imiş, konuşan da Homeros değil, ihtiyar rahipmiş gibi davranır, bizde öyle bir sanı uyandırmaya çalışır. İlion'da İthaka'da bütün Odysseia'da olup bitenler hep bu yolla anlatılır.” (393b).

“Öyledir.”

“Şair, bize başkalarının söylediği sözleri, bu sözlerin nerede, nasıl söylendiğini anlattığı zaman, yaptığı iş bir anlatmadır sadece.”

“Tabii.”

“Ama şair bu sözleri söylerken, kendisi değil, bir başkasıymış gibi davranırsa, nedir o zaman yaptığı şey? Bir başkasının yerine geçmek, sözünü bir başkasının kişiliğine, elinden geldiği kadar uydurmak değil midir?” (Platon, 2022: 393c/83-84).

Diyologlarda görüldüğü üzere Platon şairlerin, ozanların söylediklerini uydurmalar, yalanlar olarak nitelendirmiş ve bunların insanlara zarar vereceğini, onları yalana alıştıracağını iddia etmiştir. Bazen yalan söylemenin gerekli durumlar

olabileceğini ifade ettiğindeyse *Soylu Yalanlar* kavramını ortaya atmış ve soylu kesime yalan söyleme ayrıcalığı tanımıştır (2022: 382c/d, 71-72). Buna göre soylular, iddiaları güçlendirmek için senaryolar yaratabilirler ve bu senaryolar yalan sınıfına girmez. Platon'un kast ettiği bu yalan şeklinin günümüzde, karşısındakini üzmemek veya ona zarar vermemek için söylenen, özünde iyi niyet yatan ve *beyaz yalan* olarak isimlendirilen, masumca yalanlar mı yoksa Jeremy Bentham'ın yararlılık felsefesine göre soyluların, kölelerin yararını ön planda tutarak söyledikleri yalanları mı kast ettiği tabi ki tartışma götürecektir bir mevzudur. Bu noktada önemli olan görüş, şair ve ozanların üretimlerinin bir yalanın dile getirilmesi olarak düşünülmesidir. Platon, ozanları, sanatçıları çok tehlikeli bulmuştur. Onların anlattıkları yalanlarla insanların ahlakını bozduklarını, tanrılar konusunda söylediklerinin tamamen yalanlardan ibaret olduğunu söylemiş ve onları ideal devletinden kovmuştur.

Benzeri bir görüşü Cicero'da görmekteyiz. Cicero *Yükümlülükler Üzerine* (2017) adlı eserinde, konuya şöyle yer vermektedir: “Zaten şairler her karakter için uygun olanı rollerine göre belirlerler, buna karşın doğa bize diğer bütün canlılara üstün gelen, onları büyük ölçüde aşan bir rol yüklemiştir. O halde şariler; aşırı karakter çeşitliliği içinde, kötüler için bile yakışık alanı ve doğruluğu gözetirken, doğa bize sebat, itidal, ılımlılık ve utanmayı bilme rollerini layık görmüştür” (2017: 44).

Cicero aynı adlı eserinde yalan söylememenin dolayısıyla sadece gerçeği söylemenin yalnızca üst sınıfların kendi aralarında gerekli olduğunu ifade etmekte ve bir köleye yalan söylemenin yalancılık olarak değerlendirilemeyeceğini iddia etmektedir (2017: 36-44). Platon ve Cicero'nun zıttı düşünceye sahip olan filozof Augustinus'tur. Augustinus, *insan kalben gerçeğe sadık olduğu sürece yalan söylemek günah değildir* diyen çağdaşlarına karşı çıkmıştır. Filozof, insanları kandırmanın kabul edilebilir bir tarafı yoktur ve yalan; kime söylenirse söylensin yanlıştır demektedir. Augustinus yalanı tanımlayabilmek, yalana bir sınırlama getirebilmek için “inanmak, sanmak, bilmek” eylemleri üzerinden bir değerlerdirme yapılabileceğini, bu hususlar dışında kalan her durum için yalan söylemenin hiçbir ayırım yapmaksızın yanlış olduğunu öne sürmüştür (1998: 39-43). Augustinus sanatçıları veya ozanları yalancı olarak görmemektedir. Onların hayal güçlerinin çok geniş olduğunu, güçlü bir yaratıcılığa sahip olduklarını düşünmektedir. Montaigne, Voltaire, Bacon şartlara göre yalanın tamınlanmasının değişebileceğini ileri sürerken Nietzsche, Wilde, Machiavelli de yalan söylemenin gerekli olduğu durumlar olabileceğini ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi ozanların yaratımlarının yalan kapsamına girip girmediği dolayısıyla dinleyenlerin dini kabuller açısından günaha girip girmedikleri konusunda filozoflar arasında bir ortaklık sağlanamamıştır.

Türk dünyasının en müstesna eserlerinden Dede Korkut Kitabı'nda ozanlık geleneğinin, ozanın ve ozanın kopuzunun yeri ve önemi tartışılmaz. Eserde hikâ-

yelerin anlatıcısı olan ozanlık görevini Dede Korkut üstlenmektedir. Dede Korkut *Ozanların piri* olarak anılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda, ozanlık geleneğine ve kopuza saygı göstermek olumlu etik değeri, on üç bağlamda görülmektedir: Dirse Han, oğlu Boğaç Han'a kopuz çalarak seslenmekte, Beyrek kopuz çalarak bezirganlarla haberleşmekte, yolda karşılaştığı ozanın kopuzu ile atını değış tokuş etmekte, Beyrek'in kız kardeşleri ozanlığa gönderme yapmaktadır. Kanturalı güreş tutarken kırk yiğidi ona kolça kopuz çalmakta, gerdeğe girerken çadırının önüne ozan gelip yeltme çalmaktadır. Egrek tanımadığı kardeşi Segrek'e kopuz çalarak seslenmekte, Kazan Han tekürün isteklerine kopuz çalarak cevap vermektedir. Anlatımda zamanın geçtiği göstermek için "At ayağı külük ozan dili çevük olur/Eyegülü ulalur kapurgalı böyür" sözleri kullanılmakta ve "Er cömerdin nakesini ozan bilür" denilerek ozana verilen değer ifade edilmektedir. Fuat Köprülü ozanlar konusundaki düşüncelerini şöyle dile getirmektedir. Dede Korkut Kitabı bize ozanlar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ozanlar, Oğuz toplumunda özel bir zümredirler. Ozanlar ellerine kopuzlarını alıp obadan obaya gezerler; düğünlere, ziyafetlere giderler. Gördükleri ve duydukları olaylara yönelik şiirler tanzim ederler. Dede Korkut Kitabı'nda geçen alp ozanlar tabiri, kahramanlar arasında da ozanların yetiştiğinin göstergesidir. Dede Korkut'a verilen önem, ona ait olduğu için kopuzun bile yarı mukaddes tutulmasını sağlamıştır. Ozanlar çevik dilli, yüksek sesli, halk ananelerini ve halk hikmetlerini taşıyan, Oğuzlar arasında adeta yarı kutsi bir durum arz eden toplumsal bir undurdur (1986: 139–140).

Ozanların piri Dede Korkut'un "Menden sonra alp ozanlar söylesin, alnı açuk cömert erenler dinlesin" şeklindeki sözleri Oğuz toplumunda alp ozanların önemine vurgu yapmaktadır. Dede Korkut nezdinde ozanlığa bakıldığı zaman ozanların gelenek taşıyıcılığı üstlendiğini görmekteyiz. Bu gelenek taşıyıcılığı görevi Anadolu'ya geçtikten sonra âşıklar tarafından üstlenilmiştir. Özkul Çobanoğlu âşık tarzı kültür geleneği konusunda yaptığı müstakil çalışmada ozanlık geleneğini sözlü kültür ortamı, yazılı kültür ortamı ve elektronik kültür ortamı olmak üzere döneme göre değışim gösteren üç farklı ortamda incelemiş ve ozanlığın günümüze kadar gelen süreçteki evrimini araştırmıştır (Çobanoğlu, 2000b).

İnsanlık ozanların, sanatçıların yaratımlarının yalan olup olmadığı üzerine farklı düşünceler üretirken Oğuz toplumu, ozanların yaratımlarını, bu yaratımlar yoluyla nesiller arasında bağlantıyı sağladıklarını, gelenek taşıyıcılığı görevi üstlendiklerini kabul etmiş ve ozanlara bu etik eylemleri sebebiyle büyük saygı göstermişlerdir. Bu noktada, başta Dede Korkut olmak üzere Oğuz toplumundaki ozanların, her ne kadar hayali yaratımlar yapsalar da toplumsal gerçekleri dile getiren, bu gerçekleri söylemekten, ifade etmekten çekinmeyen, korkmayan, olumlu bir amaca yönelik yaratımlar yapan bireyler olmalarının da kendilerine duyulan saygıda büyük payı olduğunu söylemek gerekir. Nitekim Oğuz toplumunda ozan-

lar için ve daha sonra Anadolu'da âşıklar için hiçbir zaman; ne Platon'un iddiasıyla ozanların söyledikleri yalanlarla insanların ahlakını bozdukları ne de Cice-ro'nun iddiasıyla bir köleye yalan söylemenin yalancılık olarak kabul edilmeyeceği, dürüstlüğün ancak üst sınıflar arasında olması gerektiği düşünülmemiştir. Oğuz toplumunda Batı tarzı bir kölelik anlayışı mevcut değildir. Türk toplumunda ozanlar hakkındaki görüşler, filozof Augustinus'un görüşleriyle uyum göstermektedir. Augustinus'un ozanları yalancı olarak görmediği, onların hayal güçlerinin çok geniş olduğunu, güçlü bir yaratıcılığa sahip olduklarını düşündüğü gibi Türk toplumu da ozanlarını yalancı olarak görmemiş, onların hayal güçlerinin çok geniş olduğunu, güçlü bir yaratıcılığa sahip olduklarını düşünmüştür. Ozanların yaratımlarına *yalanlar* dememiş, onları *sıra dışı kurgular* olarak nitelendirmiştir.

Ozanlar gelenek taşıyıcılığı yaparken geleneğin diğer bir söyleyişle sosyal normların oluşmasında bağlam görevi üstlenen *halk felsefesinin* ve sosyal normların oluşumunda bağlam görevi üstlendiği toplumsal *etik anlayışın* da taşıyıcılığını yapmaktadırlar. Ozanların söylemlerinde kullandıkları *Kolça kopu götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer/Er cömerdin nakesini ozan bilür/İleyünüzde çalup aydan ozan olsun* atasözleri ozanın kimliği ve yaptığı iş konusunda bilgi içermekte ve halk felsefesinde, etik değerler içinde sahip oldukları müstesna noktaya dikkat çekmektedir. Dirse Han'ın tanıyamadığı oğlu Boğaç Han'a kopuz çalarak seslenmesi, Kanturalı'nın kırk yiğidinin onun için kopuz çalması, Egrek'in kardeşi Segrek'e kopuz çalarak kimliğini bildirmesi ve Bamsı Beyrek'in yolda karşılaştığı ozanın kopuzu ile atını, bedelini ödeyerek, geri alınmak üzere değiş tokuş yapması ise; ozana bağlı olarak onun kullandığı bu enstrümana kutsallık addedildiğinin göstergesidir. Halk felsefesinde kutsallık addedilen bir enstrüman olarak kopuz; Oğuzların dertlerini, kederlerini, neşelerini, mutluluklarını dile getirmelerine aracı olan yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olarak halk kültüründe özel bir yer edinmiştir.

Sonuç. *Ozanlık Geleneğine ve Kopuza Saygı Göstermek Olumlu Etik Değeri* başlıklı çözümleme tablosunda yer alan etik eylemlerdeki halkbilimsel anlamda halk fikirleri ile metaetikselsel anlamda önermeler doğrultusunda;

Halk felsefesi (dünya görüşü): Oğuzlar; destanî menkabelerin ilk anlatıcısı olarak gördükleri Dede Korkut'a atfettikleri kutsiyet bağlamında, onun çaldığı kopuzun da kutsiyet kazandığını düşünmektedirler. Dede Korkut'un ardından gelen, bu geleneğin devamlılığını sağlayan bütün ozanlara aynı derecede kıymet vermektedirler. Türk kültürünün ve geleneğinin taşıyıcısı olan ozanların Oğuzların toy, şölen, düğün, kutlama, yas gibi topluca gerçekleştirdikleri etkinliklerin tamamında makâmları sarsılmaz durumdadır. Ozanların gelenek taşıyıcılığı görevini üstlenerek yeni nesillerin yetişmesinde katkıda bulundukları düşünceleri doğrultusunda ve yeri geldiğinde kopuzun hatırına can bağışlanabileceği kabulleri çerçevesinde yapılandırdıkları bir dünya görüşüne sahiptirler.

Çalışmamızda Halkbilimsel Metaetik Kuram ve kuramın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yönteminiyle *Ozanlık Geleneğine ve Kopuza Saygı Göstermek Olumlu Etik Değeri* çözümlenmiştir. Kuram ve yöntemin aracılığıyla Oğuzların halk felsefesinde ozanlık geleneğinin ve kopuza saygı göstermek olumlu etik değerinin yeri tespit edilmiştir. Halkbilimsel Metaetik Kuram; Türk kültür ekolojisi içindeki bütün sözlü ve yazılı kültür ürünlerine uygulanabilmektedir. Kuram ve çözümleme yöntemi, Türk etik felsefesini bir bütün halinde incelemek amacıyla ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Augustinus. (1998). “Yalan Üzerine”. (çev. Özden Arıkan). Cogito, S.16, s. 39-43.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*, İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Cicero. (2017). *Yükümlülükler Üzerine*, (çev. Cengiz Çevik), Hasan Ali Yücel Klasikleri, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000a). “Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler”, *Milli Folklor*, S.45, s. 12- 14.
- Çobanoğlu, Ö. (2000b). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2021). “Halkbilimsel Kuram ile Dede Korkut Hikâyeleri’nin Halk Felsefesi ve Metaetikselsel Çözümlemesi”, Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, C. II, s. 814-1771.
- Çobanoğlu, S. (2022a). Halkbilimsel Metaetik Kuram ile ‘Husumet Oluşturmak’ ve ‘İftira Atmak’ Olumsuz Etik Değerleri’nin Çözümlemesi, *folklor/edebiyat*, S. 110, s. 347-370.
- Çobanoğlu, S. (2022b). *Mitoloji Araştırmaları III*, (Ed. İbrahim Gümüş) İçinde, “Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri’nde ‘Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak’ Olumlu Etik Değeri’nin Mitolojik Arka Planı”, *Pradigma Akademi*, s. 31-68.
- Çobanoğlu, S. (2022c). *Halkbilimi ve Metaverse Yeni Dünyaların Beşiğinde*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Dundes, A. (1972). “Folk ideas As Units of Worldview.” Toward New Perspectives in Folklore, (Ed.Americo Paredes ve R. Bauman), *Austin: The University of Texas Press*, s. 93-103.
- Keyes, R. (2017). *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, İstanbul: Deli Dolu Yayınları.
- Köprülü, F. (1986), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lévi-Strauss, C. (1994). *Yaban Düşünce*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Platon. (2020). *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu & M. Ali Cimcoz). Hasan Ali Yücel Klasikleri, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tepe, H. (2011). *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu.

